

Ewa Kaniewska-Mackiewicz

Wyższa Szkoła Gospodarki w Bydgoszczy

AKSJOLOGICZNE PARADYGMATY EDUKACJI

AXIOLOGICAL PARADIGMS OF EDUCATION

Nasza technologia jest bardziej rozwinięta niż nasze człowieczeństwo.

Albert Einstein¹

Streszczenie: Artykuł poświęcony jest problematyce edukacji ku wartościom. Analizuje, czym zajmuje się aksjologia. Ukazuje istotę tejże edukacji w trosce o holistyczny rozwój człowieka. Zwraca uwagę na istniejący obecnie konflikt pomiędzy „być” a „mieć”. Odpowiada na pytanie, w jaki sposób możemy wpływać na kształtowanie człowieka, który nie tylko osiąga technologiczne sukcesy, ale także jest refleksyjny i uważny. Artykuł porusza kwestie dotyczące sylwetki przewodników na ścieżkach edukacji: nauczycieli i rodziców.

Słowa kluczowe: aksjologia, edukacja, uważność, proces edukacyjny, rodzina.

Summary: The article is devoted to the issue of education towards values. Analyzes what axiology does. It shows the essence of this education for the sake of holistic human development. Draws attention to the current conflict between ‘to be’ and ‘to have’. It answers the question of how we can influence the formation of a human who not only achieves technological successes, but is also reflective and attentive. The article raises issues regarding the profiles of guides on education paths: teachers and parents.

Keywords: Axiology, education, mindfulness, educational process, family.

Wprowadzenie

Niniejszy artykuł jest zaproszeniem do dyskursu nad aksjologicznymi paradygmatami edukacji, ma stanowić przyczynek do refleksji i głębokiego namysłu *„nad szeregiem procesów, które wyznaczają indywidualne, wspólnotowe i społeczne racjonalności, bez których świadomości trudno poszukiwać sensu istnienia,*

---

¹ Cyt. za: A. Einstein, [w:] A. Cudowska (red.), *Życie wartościowe w perspektywie aksjologii pedagogicznej*, Wydawnictwo Naukowe Katedra, Gdańsk 2018, s. 29.

a w szczególności tego, jak dzieje się człowiek i jego świat, jak w sensotwórczej relacji podmiotu z przedmiotem dokonuje się „bycie bytu”².

Edukacja ku wartościom stanowi jeden z elementów podstawy programowej. Już w przedszkolu dzieci uczą się rozróżniania dobra od zła, empatii, odpowiedzialności, koleżeństwa. Proces ten kontynuowany jest w szkole. Kształtowanie postaw prospołecznych, refleksyjności, sumienności, tolerancji – to przykłady tychże treści. Dlaczego zatem, pomimo dostrzegania konieczności edukacji w tych obszarach, zauważamy jednocześnie coraz więcej deficytów na tym polu? Niewątpliwie jedną z przyczyn jest podstawa programowa przeładowana „technologią”, nauką treści przedmiotowych, z których uczeń musi się wykazać na egzaminach, które także są oceniane na etapie ewaluacji, w nadzorze pedagogicznym. Współczesna szkoła sukcesu to przede wszystkim placówka, która cieszy się wysokimi ocenami uczniów, ilością wygranych olimpiad. To wszystko odnosi się do wiedzy i umiejętności przedmiotowych. Takie są dziś wymogi życia i cywilizacji ludzi, którzy potrafią szybko, skutecznie działać, osiągając zakładane, technologiczne sukcesy.

Z jednej strony w placówkach edukacyjnych wdrażamy edukację włączającą. Wprowadziliśmy do ogólnodostępnych szkół dzieci z niepełnosprawnościami. Jednak nadal w „gablotach sukcesów” przyjętymi kryteriami są oceny. W takiej gablocie nie ma miejsca na oceny ucznia z niepełnosprawnością. Zatem przychodząc do szkoły, wie on już z góry, że sukcesu w tejże placówce nie osiągnie. Wiedzą o tym także jego rodzice. Jest to zdecydowanie czynnik demotywujący, ale jednocześnie stygmatyzujący. Stanowi to wreszcie czynnik, który nie ma nic wspólnego z edukacją ku wartościom.

Niezbywalnym elementem edukacji aksjologicznej jest także sylwetka nauczyciela i jego relacje z uczniami oraz innymi nauczycielami, jego osobowość i świat wartości, którymi na co dzień sam kieruje się w życiu.

Niezwykle ważny wpływ na kształtowanie w młodym człowieku wartości ma rodzina. Sam fakt, że jest pełna, kochająca się. To postawy rodzicielskie, codzienne przykłady sytuacji wychowawczych, które modelują dzieci. To umiejętność zatrzymania się, uważności, dobrych wyborów, sztuki mówienia i słuchania, szacunku dla dzieci i ich uczuć, umiejętność stawania się refleksyjnym człowiekiem.

Dostrzegając zatem istotę edukacji ku dobru w myśl pedagogiki Marii Montessori³, potrzebę patrzenia sercem, wszak *najcenniejsze jest niewidoczne dla oczu*⁴,

² Cyt. za: A. Szerlag (red.), *Edukacja ku wartościom*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2004, s. 8.

³ M. Miksza (red.), *Edukacja w systemie Marii Montessori – wychowanie do wartości*, wyd. Palatum, Łódź 2014, s. 56–60.

⁴ A. de Saint-Exupery, *Mały księżę*, wyd. Muza, Warszawa 2010, s. 35.

niezwykle ważnym aspektem jest zrewidowanie procesu edukacji, wzmocnienie oddziaływań aksjologicznych – jako niezbywalnych składowych w procesie stania się Człowieka, jako wreszcie element predyktorów przyszłych ludzkich osiągnięć.

Wartości – ustalenia terminologiczne

Zainteresowania wartościami filozofowie przejawiali już od początku swoich myśli filozoficznych, jednak dopiero pod koniec XIX wieku rozważania te zaczęły być treścią systematycznych badań, co stało się za sprawą Fryderyka Nietzschego, który ogłosił rewolucyjne hasło *przewartościowania wszystkich wartości*⁵. Początkowo nauką o wartościach zajmowano się w Europie w dwóch ośrodkach: w tzw. austriackiej szkole etyki aksjologicznej pod kierunkiem Alexiusa Meinonga oraz w tzw. szkole południowo-zachodniej w Niemczech, której przedstawicielem byli Heinrich Rickert i Eduard Spranger. Prace własne nad aksjologią prowadzone były w XX wieku przez Maxa Sclera i Nicolai Hartmanna⁶.

Problematyka wartości pozostaje po dziś dzień w kręgu zainteresowań nie tylko filozofów, ale także przedstawicieli innych dziedzin naukowych, takich jak m.in.: psychologia, pedagogika, socjologia, filologia. Słowo „wartość” pochodzi od łacińskiego słowa *valere*, które znaczy tyle co „być zdrowym, mieć się dobrze, mieć wpływ, znaczenie, moc”. W innym znaczeniu powiązanie słowa *validus* można przetłumaczyć jako: „mocny, silny, żwawy, obronny, wpływowy, skuteczny”⁷.

W *Słowniku języka polskiego* pod redakcją Mieczysława Szymczaka słowo „wartość” opisane jest jako *cecha lub zespół cech właściwych danej osobie lub rzeczy, stanowiących o jej walorach (np. moralnych, artystycznych) cennych dla ludzi, mogących zaspokoić jakieś ich potrzeby; ważność, znaczenie kogoś, czegoś*⁸.

Z kolei Janusz Gajda w swojej publikacji uważa, iż *potocznie pojęcie wartości jest utożsamiane z tym, co cenne, odpowiadające wysokim wymaganiom, godne pożądania, stanowiące cel dążeń ludzkich. Są to idee, przekonania, ideały, przedmioty materialne uznawane przez zbiorowość społeczną i jednostki za szczególnie cenne*⁹.

⁵ G. Żuk, *Edukacja aksjologiczna. Zarys problematyki*, Wyd. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2016, s. 17.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem, s. 18.

⁸ Cyt. za: M. Szymczak (red.), *Słownik języka polskiego*.

⁹ Cyt. za: J. Gajda *Wartości w życiu człowieka – prawda, miłość, samotność*, Wyd. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1997, s. 11.

Pomimo licznych prób zdefiniowania, czym są wartości, trudno jest niewątpliwie przyjąć jedną trafną definicję. Protagoras z Abdery głosił, iż *miarą wszechrzeczy jest człowiek*¹⁰, z kolei David Hume'a oddzielił *sfery rzeczy konkretnych i sfery wartości*¹¹. W ujęciu subiektywnym tematyki wartości Władysław Tatarkiewicz przyjął, iż *wartości są jedynie tam, gdzie jest wola stawiająca sobie cele*. Podejście obiektywistyczne do wartości głosi, iż *wartości istnieją niezależnie od człowieka, który tylko je odkrywa, rozpoznaje w rzeczach, czynach i zjawiskach*¹².

Innym wyjaśnieniem terminologicznym w ujęciu filozofii jest relacjonizm, który znajduje zastosowanie m.in. w pedagogice i *stara się zachować obiektywną naturę wartości, uzupełniając ją o wątki o charakterze subiektywizmu gatunkowego*¹³. Ujęcie to nawiązuje do teorii potrzeb Abrahama Masłowa oraz bliskie jest m.in. reprezentantom pedagogiki – Czesławowi Kupisiewiczowi oraz Małgorzacie Kupisiewicz, którzy definiują wartości jako *wszystko, co dla danej osoby jest ważne, upragnione, niezbędne, a także darzone szacunkiem i uznaniem. (...) Wartość ma charakter subiektywny, ale równocześnie jest wyznaczana przez swoje obiektywne właściwości*¹⁴.

Twórcą emocjonalnego poznania wartości, jest Max Scheler, który uważał, że wartości poznać można jedynie poprzez ich odczuwanie. Wyróżnił cztery rodzaje przeżyć: odczuwanie wartości, reakcje emocjonalne odpowiedzi na wartość, preferowanie i stawianie niżej oraz miłość i nienawiść¹⁵. Zatem wartości to nie tylko elementy dostępne człowiekowi w sposób poznawczy. Wiedza poznawcza o ich istnieniu stanowi zaledwie jeden z elementów świata wartości. Dalej za nim konieczna jest ich internalizacja, przeżycie emocjonalne i wreszcie kierowanie się nimi na co dzień w życiu. Ta ostatnia składowa jest niezwykle trudna w codziennej realizacji, wymaga wszak wysiłku, konsekwencji, często bardzo trudnych wyborów ze strony człowieka. Jak ujmuje Victor Frankl: *realizację wszelkich wartości, każdego czynu etycznego musi poprzedzać decyzja, postanowienie*¹⁶. Władysław Stróżewski określa to z kolei następująco: *świadomość moralna, świadomość istnienia wartości, ich jakości i hierarchii, a także potrzeby ich zrealizowania*¹⁷.

¹⁰ Cyt. za: G. Żuk, op. cit., s. 23.

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem, s. 24.

¹⁴ Cyt. za: Cz. Kupisiewicz, M. Kupisiewicz, *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 2009, s. 189.

¹⁵ S. Kamiński, *Jak uporządkować rozmaite koncepcje wartości?*, [w:] G. Żuk, *Edukacja aksjologiczna, Zarys problematyki*, Wyd. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1986, s. 16.

¹⁶ Cyt. za: E.F. Victor, *Homo patients*, [w:] Żuk G., op. cit., s. 58.

¹⁷ Cyt. za: G. Żuk, cit., s. 58.

Edukacja – kształcenie i wychowanie

Pojęcie edukacji ewaluowało przez ostatnie lata. Władysław Kopaliński wprowadził znaczenie słowa *edukacja*, czyli *wychowanie i kształcenie*, z łacińskiego „*educare*”, a to z kolei od „*ducere*”, to jest *wodzić, prowadzić*. To ostatnie łączy z łacińskim „*dux*” w znaczeniu *przywódca, wódz, zakłada więc istnienie osoby, która przewodzi w procesie edukacji, prowadzi innych*¹⁸.

Pojęcie „edukacja” zdefiniowane zostało również w przedwojennej *Encyklopedii Gutenberga*. Edukacja rozumiana jest przez autora jako synonim pojęcia wychowanie, czyli planowe i świadome oddziaływanie na rozwijającą się jednostkę, aby wyrobić w niej pewną zamierzoną strukturę duchową¹⁹. Z kolei dla Bogdana Nawroczyńskiego nauczanie i wychowanie oscylują wokół wykształcenia o tym samym celu – *holistycznego rozwijania całego człowieka, nie zaś poszczególnych jego dyspozycji*²⁰.

Czesław Kupisiewicz i Małgorzata Kupisiewicz opisują termin edukacja jako *ogół procesów i zabiegów oświatowych i wychowawczych – przede wszystkim zamierzonych, lecz również okazjonalnych – których celem jest wyposażenie wychowanka w wiedzę i umiejętności, a także ukształtowanie jego osobowości stosownie do uznawanych w danym społeczeństwie wartości i ideału wychowawczego*²¹.

Bogusław Śliwierski w *Encyklopedii pedagogicznej XXI wieku* podaje, że *edukacja jest to podstawowe pojęcie w pedagogice, obejmujące ogół wielowymiarowych działań oraz procesów służących wychowaniu i kształceniu osób czy grup społecznych*²².

Termin „edukacja” zawiera zatem w sobie zarówno obszary kształcenia, jak i wychowywania. Obejmuje holistyczne oddziaływania na człowieka – zarówno w aspekcie wiedzy, umiejętności, jak i kompetencji bycia Człowiekiem. Jednym z podstawowym zaś celów edukacji jest kształtowanie osobowości człowieka tak, aby był gotowy do realizacji wartości wyższych i tym samym stawał się bardziej dojrzały wewnątrznie. Wydaje się zatem, że założenia terminologiczne, stawiane cele edukacyjne oraz treści zawarte w podstawach programowych, wiedza rodziców na temat wychowywania swoich dzieci jest pełna, a jednak wszystko to zdaje się nie być wystarczające dla pokolenia nowych technologii, pokolenia cyberprze-

¹⁸ Cyt. za: Kopaliński W., *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Warszawa 1988, s. 129.

¹⁹ Wielka ilustrowana, s.217.

²⁰ Cyt. za: Nawroczyński B., *Badanie i nauczanie*, (w:) Żuk G., *Edukacja aksjologiczna...*, op. cit., s.125.

²¹ Kupisiewicz Cz., Kupisiewicz M., *Słownik pedagogiczny*, op. cit., s. 40.

²² T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 1., Warszawa 2003, s. 905.

strzeni. Co zatem wpływa na tak wielką niekompatybilność pedagogiki z biotechnologią? Jak wpłynąć na edukację, aby realizowała w pełni swoje cele?

Wyzwania edukacyjne – *conditio humana* człowieka XXI wieku

Wyrażenie *conditio humana* zazwyczaj odnosi się do kondycji – do stanu człowieka oraz natury ludzkiej. Termin *conditio* oznacza również zadanie, powołanie, przeznaczenie, możliwość. Analizując sens tego terminu w niniejszym artykule, pochylić należy się nad stanem kondycji człowieka oraz natury ludzkiej z perspektywy aksjologicznej – człowieka zaświadczonego jakością swojego człowieczeństwa²³. Ludzie nie tylko odczuwają potrzebę i konieczność odkrywania, poznawania, posiadania, urzeczywistniania oraz tworzenia wartości, ale co więcej potrzebują wartości, aby się w pełni realizować, aby istnieć²⁴. Naturalnym zatem jest, że w odniesieniu do edukacji wszelkie intencjonalne oddziaływania i wpływy, zarówno w zakładanych celach, jak i metodach, jakimi te cele będą osiągnane, winny wziąć pod uwagę wartości, ich wagę, hierarchię, umiejętność przyswojenia ich przez dzieci, młodzież jako własne oraz kierowanie się nimi w życiu.

Wśród wyzwań edukacji na czoło wysuwa się zatem kształtowanie młodego człowieka w obszarach wiedzy o nim samym, jego świecie, o jego wartościach oraz metodach, jakimi może te wartości osiągać. Unikanie w tej nauce uproszczeń, dróg na skróty, zniekształceń dotyczących procesu wartościowania świata i ludzi. Tolerancji w stosunku do Innego, w tym poszanowanie wartości cenionych w innych kulturach, mających przesłanie „dobra” dla rozwoju człowieka. Uwrażliwianie na innych ludzi, w tym osoby starsze, chore, z niepełnosprawnościami, samotne, narażone na ostracyzm i wykluczenie społeczne. Motywowanie do refleksyjności nad sobą samym oraz światem, zachęcanie do poznawania siebie. Wreszcie niezwykle ważnym obszarem jest motywowanie do uważności, koncentracji na tym co tu i teraz, do czerpania z teraźniejszości, danej chwili, do uważnego dialogu z drugim człowiekiem i sobą samym. Zachęcanie do samoedukacji, urzeczywistniania za sprawą edukacji idei kreowania aksjologicznie człowieka oraz powinności czynienia świata lepszym²⁵.

Uczenie się wartości jest procesem trwającym całe życie człowieka. Procesowi temu towarzyszyć powinny osoby/nauczyciele/rodzice stymulujące i wspierające ten rozwój, czuwające nad jego prawidłowym przebiegiem. Przewodnicy w procesie edukacji winni kreować sytuacje wychowawcze spełniające kilka warunków:

²³ A. Cudowska (red.), *Życie wartościowe w perspektywie aksjologii pedagogicznej*, Wyd. Naukowe Katedra, Gdańsk 2018, s. 17.

²⁴ *Ibidem*, s. 25.

²⁵ *Ibidem*, s. 33.

- *sytuacja wychowawcza winna mieć charakter dwupodmiotowy; charakteryzować się dwukierunkowością wpływów, pochodzących od obydwu uczestników;*
- *sytuacja wychowawcza winna mieć charakter otwarty; jej przebiegu i zakończenia nie sposób zaplanować ani przewidzieć;*
- *cechą prawidłowej interakcji dwupodmiotowej jest przekonanie obydwu jej uczestników o tym, iż jej treść, cel, dobro ma dla innych duże znaczenie²⁶.*

Sytuacje wychowawcze winny być nośnikami wartości, zawierać treści wypełnione wartościami, tym samym zawierać odpowiednie metody wychowawcze oraz środki dydaktyczne, zakładać cele i zadania wychowawcze uwzględniające wartości. Wszak nie tylko to, czego uczymy, ale również sposób, w jaki to robimy, jest istotny. Przewodnik sytuacji wychowawczych powinien sam być nośnikiem wartości.

Współczesny świat pełen jest zagrożeń dla wartości. Wzrastająca liczba dóbr materialnych, ich dostępność, możliwość zdobycia za wszelką cenę przyczyniają się do pojawiania się konfliktów, frustracji, zagrożeń prawidłowego rozwoju zdrowia psychicznego, narastaniu walki o dominację, wyścigu za tym, aby mieć. *Człowiek występuje przeciwko sobie i drugiemu człowiekowi, a w konsekwencji przeciwko ludzkości, niszcząc naturalne środowisko, wartości tradycyjnej kultury. Dominującymi postawami stają się „Mieć” nad „Być”, „Działać” nad „Być”. Tym samym zmniejsza się człowieczeństwo w człowieku²⁷.*

Jednym ze źródeł zagrożeń jest intensywny rozwój cyberprzestrzeni w postaci mass mediów i hipermediów. Promowanie kultu piękna zewnętrznego, postawy „Mieć” nad „Być”, dostępność do Internetu, portali społecznościowych, gier, nasyconych treściami niezwykle zagrażającymi dla rozwoju tożsamości i osobowości młodego człowieka. To z kolei wpływa na rozwój uzależnień nowej generacji – uzależnień behawioralnych, niosących nie tylko zagrożenia dla rozwoju wartości, ale bezpośrednie zagrożenia dla zdrowia i życia młodego człowieka.

Najgroźniejszym problemem dla wychowania jest dziś odrzucenie „autorytetu wartości”:

- *w „ucieczce w przeszłość” i odwoływanie się do tradycji, idealizowanie przeszłości i nostalgia za nią;*
- *w obojętności i rezygnacji z myślenia przejawiającej się w bezkrytycznej akceptacji aktualnej rzeczywistości. Implikuje to niebezpieczeństwo zamieniania wartości pozornych z wartościami rzeczywistymi;*

²⁶ Cyt. za: T. Kukołowicz, E. Całka, *Podmiotowość wychowanka*, (w:) Chałas K., *Wychowanie ku wartościom. Elementy teorii i praktyki*, t.1, Wyd. Jedność, Kielce 2003, s. 101.

²⁷ Cyt. za: K. Chałas, *Wychowanie ku wartościom. Elementy teorii i praktyki*, t. 1, Wyd. Jedność, Kielce 2003, s. 93.

- w krytycznej refleksji nad wartościami, przeprowadzanie konfrontacji pomiędzy wartościami subiektywnymi a obiektywnymi, pomiędzy tymi, które są przekazywane z pokolenia na pokolenie, a tymi, które są aktualne w obecnym czasie²⁸.

Wobec zagrożeń dla rozwoju świata wartości młodego pokolenia niezwykle istotnym elementem staje się zharmonizowanie poczucia wartości jednostki z własną osobowością w połączeniu z powszechnie przyjętymi normami ludzkiego postępowania. Chodzi zatem o to, aby człowiek miał umiejętność reagowania na drugiego człowieka, aby nie tylko znał wartości, ale by stały się one regulatorem jego funkcjonowania, nie tylko w placówce edukacyjnej, ale w całym jego życiu²⁹. Wartości nie da się mieć „na chwilę”, zinternalizowane w człowieku winny kierować jego wyborami. Człowiek przez całe swoje życie powinien doskonalić swoje funkcjonowanie, swój rozwój osobisty w aspekcie kierowania się wartościami. J. Delors w raporcie dla UNESCO *Edukacja* opisał cztery filary edukacji, stanowiące podstawę dla człowieka przyszłości. Człowiek uczy się, aby wiedzieć, działać, żyć wspólnie, aby być³⁰. Powyższe treści schematycznie ujmuje rycina nr 1.

Rysunek 1. Ideał wychowania – ja idealne

Źródło: opracowanie własne

²⁸ Ibidem, s. 98.

²⁹ A. Cudowska (red.), op. cit., s. 166.

³⁰ *Edukacja. Jest w niej ukryty skarb. Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do Spraw Edukacji dla XXI wieku pod przewodnictwem Jacquesa Delorsa*, Stowarzyszenie Oświatowców Polskich Wydawnictwa UNESCO, Warszawa 1998, [w:] M. Bereźnicka, *Wartości kształcenia we współczesnej szkole*, Wyd. Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2010, s. 69.

Tabela 1. Model aktywności aksjologicznej³¹

WARTOŚCI WYŻSZE	
Uwarunkowania wewnętrzne: <ul style="list-style-type: none"> • Genetyczne • Psychiczne • Doświadczenie życiowe • Samowychowanie 	Uwarunkowania zewnętrzne (wspólnotowe): <ul style="list-style-type: none"> • Kulturowe • Rodzinne • Instytucjonalne • Środowiskowe

Źródło: opracowanie własne na podstawie G. Żuk, op. cit. s. 277

O wartości relacji nauczycieli z uczniami

Przed nauczycielami w procesie edukacyjnym staje nie lada wyzwanie, którym jest nie tylko przekazywanie treści przedmiotowych, kształtowanie określonych w programie umiejętności, ale także, a może przede wszystkim, motywowanie do samorozwoju ucznia, bycie nośnikiem wartości, z których uczeń czerpie inspirację dla własnego rozwoju, których się uczy, przyswajają z czasem jako własne i kierując się nimi dokonuje dobrych wyborów. Wykorzystuje tym samym swoją wiedzę i nabyte umiejętności w dobrym celu, z zachowaniem szacunku, godności wobec drugiego człowieka, samego siebie, wobec świata. Aby jednak tak się stało, nauczyciel powinien traktować swój zawód nie tylko jako profesję, ale przede wszystkim jako powołanie. Według Davida Carra *fundamentalnym założeniem nauczycielskiej cnoty jest to, że dobrym wychowawcą może być tylko ktoś, kto sam aspiruje do osiągnięcia moralnej doskonałości wyrażającej się w takich postawach, jak uczciwość, odwaga, samokontrola, prawość czy dobroć. Carr podkreśla, że to, jaką osobą jest nauczyciel, ma znacznie większą wagę niż w innych zawodach, może z wyjątkiem duszpasterzy, gdyż w dziedzinie edukacji nie da się utrzymać ścisłej separacji pomiędzy życiem prywatnym a działalnością publiczną*³².

Nauczyciel jako przewodnik w procesie edukacji jest odpowiedzialny za własny rozwój, za dobór odpowiednich metod i środków edukacyjnych, a przede wszystkim za nawiązywanie relacji z każdym uczniem. Odpowiada za kształtowanie w grupie uczniów wzajemnego szacunku, skromności, pokory wobec drugiego człowieka, wrażliwości na potrzeby innych. Powinien strzec uczniów słabszych, z różnego rodzaju problemami, z niepełnosprawnością przed wyśmiewaniem czy alienowaniem. Winien podążać za każdym uczniem, traktując własne powołanie jako sztukę ustawicznego doskonalenia w budowaniu relacji z drugim człowiekiem. Powinien wreszcie mieć umiejętność dostrzegania moc-

³¹ G. Żuk, op. cit., s. 277.

³² A. Cudowska (red.), op. cit., s. 77–78.

nych stron w każdym uczniu, wzmocnienia jego poczucia wartości, kształtowania jego odporności, wyzwiania tkwiących w nim talentów i możliwości. To nauczyciel ma powinność czuwania nad klimatem klasy, dbania o jej spójność, pobudzania do refleksyjności i atencji w stosunku do słabszych. Uczniowie nabywają w ten sposób kompetencji kluczowych, takich jak: wysoka samoocena, umiejętność dostrzegania mocnych i słabych stron oraz swoich możliwości. Niezwykle ważnym jest aranżowanie sytuacji edukacyjnych w taki sposób, aby każdy uczeń mógł odnieść sukces, aby miał poczucie sprawstwa, które wykorzysta będzie w życiu. Wszystko to jest możliwe dzięki m.in. tworzeniu dialogu z uczniami. Do pełnego, autentycznego dialogu edukacyjnego konieczne są takie cechy nauczyciela jak:

- *skromność i pokora;*
- *takt i kultura;*
- *cierpliwość;*
- *odpowiedzialność za wypowiedane sądy i opinie;*
- *tolerancja, pluralizm*³³.

O sile i sprawczości dialogu mówił także Święty Jan Paweł II, zwracając uwagę na bezwarunkową akceptację drugiego człowieka, szacunek dla rozmówcy, dla jego inności, niepowtarzalności³⁴. Nauczyciel powinien dbać o prawidłowy przebieg dialogu edukacyjnego, który w procesie kształcenia spełnia wiele istotnych zadań:

- *uczy kultury rozmowy;*
- *wyzwala wiarę w znalezienie odpowiedzi na nurtujące problemy;*
- *mobilizuje do zadawania pytań;*
- *uczy współpartnerstwa i współdziałania w grupie;*
- *uczy odpowiedzialności za słowo;*
- *wyzwala niepokój intelektualny;*
- *pozwala urzeczywistnić sprzężenie zwrotne między nauczycielem a uczniem;*
- *pozwala pełniej poznać osobowość drugiego człowieka;*
- *wytwarza więzi społeczne w zespole*³⁵.

Podstawą do nawiązania relacji z uczniami jest respektowanie przez nauczyciela zasady miłości i zasady podmiotowości jako dwóch najtrudniejszych do realizacji zasad dialogu edukacyjnego. Zasadę miłości charakteryzuje: dobro,

³³ Cyt. za: J. Grzesiak (red.), *Innowacje i ewaluacja w edukacji. Wartości i wartościowanie w procesach edukacyjnych*, Wyd. Uniwersytetu A. Mickiewicza w Poznaniu, Kalisz–Konin 2017, s. 50.

³⁴ Ibidem, s. 51.

³⁵ Ibidem, s. 52.

życzliwość, cierpliwość, sprawiedliwość, współpartnerstwo i optymizm pedagogiczny, ale również konsekwencja, stanowczość, system motywacyjny oparty na nagrodach i konsekwencjach. Z kolei zasada podmiotowości oscylować winna wokół faktu, iż każdy uczeń jest niepowtarzalny, wart szacunku i godności, jest istotą myślącą i czującą, ma prawo do błędu, jest osobą wolną, ale i odpowiedzialną³⁶.

Reasumując: każdy nauczyciel winien pamiętać, iż żadne najlepiej opracowane plany i programy dydaktyczno-wychowawcze czy instrukcje zwierzchników, zalecenia dyrekcji nie zostaną spełnione bez budowania zrębu dla ustawicznego kształtowania dialogu edukacyjnego w drodze ku wartościom. W nauczaniu i wychowaniu nauczyciel wykorzystuje nie tylko swoją wiedzę i umiejętności, ale również swoją osobowość, dzięki której ma moc oddziaływania na ucznia i wychowanka. Poprzez ten wpływ realizuje się edukacja aksjologiczna.

W ten sposób nauczyciel jest przewodnikiem w procesie poznawania i wartościowania, współtworzy – poprzez własny system wartości – aspiracje i wartości swoich uczniów i wychowanków. *W zawodzie nauczycielskim, jak w żadnym innym, każda wartość osobista jest wartością społeczną, owocującą w praktyce pedagogicznej i w życiu społecznym. Dlatego tak ogromne znaczenie ma to, kim jest nauczyciel jako człowiek, a więc jakie wartości uznaje i ceni, do czego w życiu dąży, jakie są jego aspiracje i cele życiowe*³⁷.

Wychowanie do wartości w rodzinie

Rodzina jako wspólnota wprowadza dzieci w świat wartości. Jest to jedno z najistotniejszych zadań rodziców w procesie wychowania. Dzieje się tak przede wszystkim poprzez własny przykład, modelowanie zachowań i postaw rodziców przez dzieci. Dlatego tak ważny jest ustawiczny rozwój osobisty rodziców, generowanie przez nich takich sytuacji wychowawczych, które umożliwiają dzieciom z jednej strony poznawanie świata wartości, z drugiej zaś ich internalizację, a tym samym stosowanie ich w życiu. Istota wychowania w rodzinie ma niezastępowalne znaczenie dla kształtowania się wartości u dzieci. Dzieje się tak podczas codziennych sytuacji, z których nie wszystkie są planowane, podczas wspólnej zabawy z dziećmi, wyjść do kina, teatru, uroczystości rodzinnych oraz wszelkich innych sytuacji społecznych, które przyczyniają się do kształtowania „kręgosłupa moralnego” dziecka. Oddziaływania rodzicielskie mają niezwykłą moc również dlatego, że pod ich wpływem dziecko znajduje się od początku swojego życia, zatem w okresie, kiedy plastyczność neuronów jest największa, wszelkie wpływy mają wówczas największą moc sprawczą. Na rodzicach także spoczywa wy-

³⁶ Ibidem, s. 55.

³⁷ Ibidem, s.105.

bór placówki edukacyjnej (przedszkola, szkoły) która będzie kontynuowała oraz uzupełniała budowanie świata wartości dziecka.

Edukacja aksjologiczna realizowana w rodzinie zależy od jej modelu oraz przyjętego przez tę rodzinę stylu wychowania. Podstawowym konstruktem wpływającym na model rodziny jest sfera wartości, jaka charakteryzuje tę rodzinę. Tutaj z kolei najważniejszym determinantem będzie kultura i obowiązujące w niej wartości, wzorce i normy postępowania³⁸. *System wartości w rodzinie – jak twierdzi Zbigniew Tyszka – wpływa na różne aspekty życia rodzinnego, w tym m.in. na podział i pełnienie w niej ról, na ocenianie poczynań własnej rodziny i innych rodzin, na preferowanie różnych poczynań własnej rodziny (...), a także na kształtowanie wzorów, np. idealnego męża, żony czy dziecka*³⁹.

Niezwykle istotną kwestią są również postawy rodzicielskie oraz wzorce, jakie sami rodzice dostali od własnych rodziców. Wreszcie bardzo ważny element wpływający na wychowanie w kręgu wartości w rodzinie stanowi umiejętność rozmawiania ze swoimi dziećmi, a także umiejętność aktywnego ich słuchania. Są to czynniki nie tylko wychowawcze, ale także elementy profilaktyki dokonywania błędnych wyborów przez dziecko, takich jakich np. wejście w uzależnienie czy przynależności do grup społecznych. Wymianie myśli nie sprzyja jednak styl życia współczesnej rodziny – pośpiech, życie w ustawicznym stresie, pogoni za dobrami materialnymi czy też za zaspokojeniem podstawowych potrzeb rodziny.

Najlepszymi sytuacjami wychowawczymi w rodzinie są codzienne zdarzenia, sprawy, na które rodzice reagują z refleksją i uważnością. Można dla przykładu tłumaczyć dziecku, czym jest wdzięczność, ale można także podążać za dzieckiem w codzienności. Dobrą egzemplifikacją tegoż jest opisane poniżej zdarzenie.

Mamo!

Nie mam teraz czasu, muszę szybko...

Mamo, ale to jest teraz bardzo ważne!

Co jest tak strasznie ważne i pilne?

Marek coś mi podarował! Coś wspaniałego. Mogę to zatrzymać!

A co dał ci Marek?

Swój szalik z Harrym Potterem. Bo jestem jego przyjacielem, tak powiedział.

Czy to nie jest wspaniałe?

Tak, to naprawdę bardzo miło. On lubi Harrego Pottera tak samo jak ty!

³⁸ G. Żuk, op. cit., s. 165.

³⁹ Cyt. za: Tyszka Z., A. Wachowiak, *Podstawowe pojęcia i zagadnienia socjologii rodziny*, [w:] G. Żuk, op. cit., s. 166.

Tak. A mimo to dał mi go. Chciał mi sprawić przyjemność. Ale teraz nie wiem, czy ja też powinienem mu coś podarować. Może pójdziemy do miasta i coś kupimy?

A co chciałbyś kupić?

Nie mam pojęcia. Coś tam.

A z czego Marek by się ucieszył?

Tak? Z czego?

Powiedziałem: „Dziękuję Marek. To najpiękniejszy szalik na świecie. Jesteś moim najlepszym przyjacielem”. Uśmiechnął się i bardzo ucieszył.

Cieszył się, ponieważ ty się cieszyłeś.

Właśnie tak. Tego czegoś wcale nie można kupić, prawda?⁴⁰

Wychowanie w rodzinie to zatem, jak pisał pedagog Johann Heinrich Pestalozzi, *przykład i miłość – nic innego*⁴¹. Sednem wychowania w tej podstawowej komórce społecznej jest przekazanie dzięki własnej osobowości i wzorcom miary, do której dziecko będzie mogło odnieść siebie i świat. To także nieustanne pokazywanie, że jest kochane i szanowane⁴².

Podsumowanie

Wartości w życiu człowieka stanowią o dokonywanych przez niego wyborach. Poprzez edukację możemy kształtować w dziecku wartości, które nie tylko będą służyły realizacji celów wychowawczych, ale także realizacji oddziaływań profilaktycznych i prozdrowotnych. Aby tak się jednak stało, wszystkie osoby towarzyszące młodemu człowiekowi w poznawaniu świata wartości muszą same nieustannie pracować nad wzmocnieniem własnego rozwoju, być czujnym wobec dokonywanych wyborów, umieć przyznawać się do błędów, być zorientowanym na to, co w życiu jest uczciwe, sumienne, kompetentne. Jak pisze K. Denek: *Rola wartości w życiu młodzieży stawia przed systemem oświaty konieczność objęcia jej edukacją aksjologiczną. Wyraża ona wielostronny, kulturowy i edukacyjny proces i zarazem syntezę wyników całościowego formowania człowieka, realizowanego na kanwie ewolucyjnego poznawania i interioryzowania wartości jako wielorakich dóbr i idei stanowiących w życiu ludzi realność i perspektywę ich podmiotowych wyborów zaświadczających równocześnie o ich etycznej jakości*⁴³.

⁴⁰ Cyt. za: E. Leger, *Jak dzieci uczą się wartości. Poradnik dla rodziców*, wyd. Jedność HERDER, Kielce 2005, s. 39.

⁴¹ Ibidem, s. 54.

⁴² Ibidem.

⁴³ Cyt. za: K. Denek., (w:) J. Grzesiak (red.), op. cit., s. 109.

Należy dążyć do kształtowania sumienia człowieka poprzez nie tylko odwoływanie się do autorytetów moralnych, ale przede wszystkim do własnego przykładu nauczyciela/rodzica. Znaleźć balans pomiędzy światem materialnym a wewnętrznym życiem duchowym i emocjonalnym, między „mieć” a „być”. Znaleźć harmonię pomiędzy poezją a prozą życia, między powinnościami a przyjemnościami, między hedonizmem a skromnością i pokorą. Tylko wtedy możliwe jest realizowanie najważniejszych w moim przekonaniu celów edukacji aksjologicznej, bez których to, czego się uczymy, ma jedynie wymiar technologicznego człowieka ze świata cyberprzestrzeni, jednak ztraca wymiar człowieka refleksyjnego i uważnego. Jaki zatem winien być przewodnik w sztuce edukacji?

Na miano mistrza zasługuje pracownik naukowo-dydaktyczny, który osiągnął doskonałość w określonej dyscyplinie naukowej, pokazuje podopiecznym, jak mądrze, twórczo, skutecznie i efektywnie studiować i żyć na miarę oczekiwań społeczeństwa opartego na wiedzy. Dbą, żeby absolwenci uniwersytetu wynieśli z niego właściwą orientację aksjologiczną, interioryzując takie wartości osobowe jak: profesjonalizm, legalizm, otwartość intelektualną, krytycyzm, pracowitość, aktywność, nonkonformizm. Uzupełniają je wartości moralne: uczciwość, odpowiedzialność, podmiotowość, partnerskie traktowanie człowieka i wrażliwość na sytuację innych ludzi, prawość, rzetelność, prawdomówność, sprawiedliwość⁴⁴.

BIBLIOGRAFIA

- Bereźnicka M., *Wartości kształcenia we współczesnej szkole*, Wyd. Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2010.
- Chałas K., *Wychowanie ku wartościom. Elementy teorii i praktyki*, t. 1, Wyd. Jedność, Kielce 2003.
- Cudowska A. (red.), *Życie wartościowe w perspektywie aksjologii pedagogicznej*, Wydawnictwo Naukowe Katedra, Gdańsk 2018.
- de Saint-Exupery A., *Mały książe*, wyd. Muza, Warszawa 2010.
- Gajda J., *Wartości w życiu człowieka – prawda, miłość, samotność*, Wyd. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1997.
- Grzesiak J. (red.), *Innowacje i ewaluacja w edukacji. Wartości i wartościowanie w procesach edukacyjnych*, Wyd. Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, Kalisz–Kolin 2017.
- Kopaliński W., *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Warszawa 1988.
- Kupisiewicz Cz., Kupisiewicz M., *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 2009.
- Leger E., *Jak dzieci uczą się wartości. Poradnik dla rodziców*, wyd. Jedność HERDER, Kielce 2005.

⁴⁴ Ibidem, s. 112–123.

- Miksza M. (red.), *Edukacja w systemie Marii Montessori – wychowanie do wartości*, wyd. Palatum, Łódź 2014.
- Pilch T. (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 1., Warszawa 2003.
- Szerląg A. (red.), *Edukacja ku wartościom*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2004.
- Szymczak M. (red.), *Słownik języka polskiego*, wyd. PWN, Warszawa 1978.
- Żuk G., *Edukacja aksjologiczna, Zarys problematyki*, Wyd. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2016.